

AZ ÍRÁSMÓD AZ ÍRÁSBELI KÖZLÉSNEK FÖLTÉTELE ÉS ELEMI RÉSE II.*

*Gondolatok az új helyesírási szabályzat
megjelenése alkalmából*

ÁGOSTON MIHÁLY

AZ ÚJÍTÁSOKRÓL

Általános kérdések

A könyv megalkotói többirányú munkát végeztek. Fölülvizsgálták a gyakorlati írásmódot meghatározó szabálytartalmat, és helyenként módosították vagy kiegészítették. Igyekeztek világosan megfogalmazni az egyes szabályokat és lehetőleg más-más altípust képviselő példákkal mélységében is szemléltetni az írásszabályt. A rokon és nem rokon jelenségeket törekedtek úgy elhelyezni a könyv különböző fejezeteiben, alcímekkel ellátott szakaszaiban, szabálypontjaiban és bekezdéseiben, hogy a szabályzat használója logikus úton, könnyen megtalálja azt a tanácsot, amelyre szüksége van, illetve a szabályok egymásutánjából könnyen fölismerje a szabályösszefüggéseket, a rendszert. Ez utóbbi törekvést egészíti ki a könyv legvégére szorított tárgymutató. (A tárgymutató már nem tartozéka a szótári résznek, ezért kissé logikátlan volt nem mindjárt a szabályzati rész végéhez kapcsolni. Ugy hat, mintha sajtóhiba lenne.)

A kiadvány előszavában többek között ezt olvashatjuk: „A társadalmi és a tudományos érdekek egyaránt azt diktálta, hogy a gyakorlatban és a szakmai vitákban megszilárdult hagyomány minden értékét megőrizzük; a szokásosan elsőnek emlegetett alapelvről, a kiejtés tükröztetéséről ezért a hagyományörzés felé tolódot el a hangsúly.”

Az új kiadás jellegét tehát ebben már megtaláltuk. Nem ismertetem

* Folytatás az előző számunkból.

a könyv előszavának többi eligazító gondolatát, meghagyva a lehetőséget, hogy az olvasó első kézből értesüljön a szabályzat tartalmáról, koncepciójáról és módszeréről. Főleg arról kívántam szólni, ami kevésbé szembeütő, illetve már értékelésfélének számít.

Az újításokat (a hagyományörző tendencia ellenére is) itt nem győzném bemutatni, még csak felsorolni sem. Ennek az írásnak ebből csak annyi a feladata, hogy megsejttesse, mire számíthatunk, mit keressünk majd magunk. De várható, hogy az illetékesek majd módszeresen külön is földolgozzák az előző szabályzathoz képest megváltozott vagy újonnan megfogalmazott szabályanyagot.

Mindenesetre az előszóból vett idézettel kapcsolatban, de még inkább az új kiadvány ismeretében, még megjegyezhetjük, hogy a hagyomány elvének érvényesülése nemcsak abban a hat szabályban nyilvánul meg, amellyel *A hagyományos írásmód* c. fejezet foglalkozik, hanem végigvonul az egész könyvön, és számos esetben a megfogalmazott írásszabályoktól való eltérést csak a hagyományörző szándék indokolja. Sőt a régebből megőrzött szabályok jelentős része is ma már a hagyomány elvén alapul.

Résen kell lennünk mégis, mert itt-ott még a terminológia is változott. Így pl. az előző szabályzattól eltérve, ez már nem rövidítésként tárgyalja a mozaikszavakat. A korábbi „rövidítés” most nem is kettő, hanem négy műszóra oszlott: 1. rövidítés, 2. mozaikszó, 3. jel, 4. kód.

Az írásról

Az új szabályzat végre törölte azt az eddig is valótlan állítást, hogy „Beszédünk láthatóvá tétele az írás” (AkH. 10. 2.), minthogy nemcsak a beszédünket (a már megvalósult hangos nyelvi megnyilatkozást) szoktuk leírni, sőt azt ritkábban, mint a beszédben soha el nem hangzott mondanivalónkat. Másrészt néha éppen az eleve írásban megalkotott közleményt tesszük át utólag a beszédbe: fölolvassuk vagy fölmondjuk (rádió, színház, tévé stb.), s mégsem állíthatjuk azt, hogy „Írásunk hallhatóvá tétele a beszéd”. Egyenrangú és elsődleges a nyelvi közlésnek mindkét formája a közlés szempontjából.

Helyette az új kiadásban ez áll: „Az írás közlendőink rögzítése látható jelekkel.”

A betűk

A *dz*, *dzs* betűs magyar és megmagyarosodott szavak írásmódjában némi változás állott be. Ezekben a szavakban a *dz* és a *dzs* továbbra sem egészen úgy viselkedik, mint a többi magyar mássalhangzót jelölő betű, azaz velük nem jelöljük a hangok tartamát az új szabályzat szerint sem (hagyományörzés!), de a szó elválasztásakor megőrizzük a be-

tű egységét. Pl. a „boddza” hangsor írásmódja ezután is csak *bodza*, de elválasztása már: *bo-dza*. Ugyanúgy a „briddzset” hangsort ezután is csak *bridzset* alakban írjuk, de elválasztása követi a magyar többjegyű (nem kettőzött) mássalhangzókét: *bri-dzset*.

A szabályzat végre kimondja (a 90. pontban), hogy a köznyelvben is élő rövid *é* hangnak (az *ë*-nek) is jele az *e* betű, az eddigi hagyomány szerint. Tehát így is kellene tanítanunk az általános iskola első osztályától kezdve, vagyis úgy, hogy az *e* betűvel kétféle hangot jelölünk: az *e* hangot (*ez, eke, ennek, el*) és az *ë* hangot (*te, le, megyek, senki*). Akinek él az anyanyelvében, az olvasáskor is fölismeri, hogy melyik *e* betű jelöl *ë* hangot. Ha kezdettől fogva így szoktatjuk. Íme a szabályzat példái!

Ejtés:	Írás
ëgyél	<i>egyél</i>
ëgyetëm	<i>egyetem</i>
embër	<i>ember</i>
lëhet	<i>lehet</i>
szerelëm	<i>szerelem</i>
gyerëkéket	<i>gyerekeket</i> stb.

Közszó — tulajdonnév

A földrajzi köznévi utótagú földrajzi nevek *-i* képzős származékait kétféleképpen írjuk: ha közszói előtagú, akkor ezt kis kezdőbetűvel jelöljük; ha tulajdonnévi előtagú, megtartjuk a nagy kezdőbetűt.

Ez szabályozva eddig is így volt (AkH. 10. 254.), csakhogy a korábbi szabályzat nem határozta meg, hogy mit tekintünk tulajdonnévi előtagnak, s így a *Helyesírási tanácsadó szótár* ettől általában eltért (*Duna-parti*, de: *kaspi-tengeri*).

Az új szabályzat (AkH. 11. 176.) szerint „az olyan nevek, ill. névrészek, amelyekben a mai magyar nyelvérték nem ismer föl közszói jelentést (akár magyar, akár idegen eredetűek), egyelemű tulajdonneveknek számítanak: ... *Huron, Kab, Kaszpi; ... Cselöte, Zéland*”.

A példákból világosan kitűnik, hogy viszont közszói előtagnak számít az *-i* képzős tulajdonnév-származék is: *Velencei-tó, Palicsi-tó* — de: *velencei-tói, palicsi-tói* (v. *-tavi*).

Asszonynevek

A szabályzatnak erre a pontjára (159). máris érdemes kitérnünk, hiszen jelentős provincializmus vagy inkább zűrzavar tapasztalható e téren a jugoszláviai magyar névhasználatban. Részben a szerbhorvát nyelv

hatása érvényesül nálunk, de attól független, egyéb jelenségek is kialakultak.

Nézzük, mit kínál a szabályzat! Vegyük példának, hogy a férfi neve *Kazi András*, és feleségül veszi *Dobó Annát*. Akkor a felesége a mostani szabályzat szerint ilyen névformák közül választhat:

1. <i>Kazi Andrásné</i>	4. <i>Kazi Anna</i>
2. <i>Kazi Andrásné Dobó Anna</i>	5. <i>Dobó Anna</i>
3. <i>Kaziné Dobó Anna</i>	6. <i>K. Dobó Anna</i>

Minden egyéb névforma eltér *A magyar helyesírás szabályainak* 11. kiadásától, tehát az ilyenek is, melyekkel nálunk találkozunk (a fentiek kivül) a mindennapi életben, hirdetésekben stb.:

7. <i>Kazi D. Anna</i>	10. <i>Kazi Dobó Anna</i>
8. <i>Kazi, szül. Dobó Anna</i>	11. <i>Kazi-Dobó Anna</i>
9. <i>Kaziné, szül. Dobó Anna</i>	12. <i>Kazi Anna, szül. Dobó</i>

Most nincs időnk azt taglalni, hogy a személynév használatának módja mennyiben része az anyanyelvhasználatnak, sem arról beszélni, hogy a köznyelvi normáktól való eltérés nem jog kérdése, hanem nyelvérzéké, nyelvi ízlésé és öntudaté. Tény, hogy a szabályzatból tanácsot méríthetünk sok olyan anyanyelv-használati kérdésben is, melyek nemcsak helyesírási jelenségek.

Idegen közsavak és tulajdonnevek

Az új szabályzat bőven vett föl példákat az idegen nyelvekből, hogy szemléltesse, ezeket hogyan használjuk magyar szövegben. A latin betűs nyelvekből vett példák között szlovén és szerbhorvát nevek is szerepelnek (*Ljubljana, Krleža, Karadžić*). Remélhetjük, hogy az új szabályzat használata révén, annak megfelelően, a magyarországi gyakorlatban is átírás nélkül, változatlan írásmóddal, elvszerűen hozzák majd a szerbhorvát és a szlovén neveket is a cseh, lengyel, román, szlovák nevekkel együtt. A magyar írásmód egységes gyakorlata érdekében. Eddig ugyanis igen vegyes volt a gyakorlat (a sajtóban is), noha az elvi alap már 1954 óta megvolt erre.

A szabályzat szótárát azonban óvatosan kezeljük, mert az — bármennyire alapos is — rendeltetésénél fogva nem tünteti föl a szójegyzékben szereplő idegen közsavak és tulajdonnevek ejtismódját, tehát azt sem, hogy pl. a nálunk is divatossá lett *pizza* szót a betűknek nem magyar hangértékével ejtjük ki, hanem az olasz ejtésnek megfelelően (*picca*). Általában az idegen közsavak egy részét az átadó nyelv írásmódja szerint írjuk magyar szövegben is, és olvasatuk az átadó nyelvbéli

ejtémódot igyekeznek követni. Pl. *lady (lédi)*, *show (só)*, *status quo* (sztátusz kvó).

Ez a szabályzat már különválasztva és részletesen is foglalkozik az idegen közsavak (pl. *couchette*, e.: kusét) és tulajdonnevek (pl. *Baude-laire*, e.: bodler; *Karadžić*, *Ljubljana*) elválasztásának módjával (*couchette*; *Baude-laire*, *Ka-ra-džić*, *Ljub-lja-na*).

Mozaikszók

A mozaikszók elválasztására az előző szabályzat még nem adott táncot. Ez több szempontból is foglalkozik a kérdéssel.

Az új szabályzat szerint a betűszókat is elválaszthatjuk sor végén, ha több magánhangzót tartalmaznak: *NATO: NA-TO*, illetve ha a toldaléka tartalmaz magánhangzót: *ENSZ-ért*, *KISZ-esek: ENSZ- ért*, *KISZ- esek* v. *KISZ-e- sek*. Azaz a toldalékot kapcsoló kötőjelnél akkor is elválaszthatjuk a szót, ha a kötőjel nem szótaghatáron áll.

Szóösszevonások: *Közértig*, *Ofotértet: Kö- zér- tig*, *Ofo- tér- tet* — vagyis az utóbbiaknál a toldalék határára nem vagyunk tekintettel, mivel a szóösszevonásokhoz kötőjel nélkül kapcsoljuk a toldalékot.

Időszerű újítás az is, hogy a betűszók módjára írjuk: *WC*, *WC-t* stb. az eddigi *W. C.*, *W. C.-t* stb. helyett. Vagy: *vécé*, *vécét* stb. Írasmódja persze még mindig eltér az esélyes szabálytól, mert nem tulajdonnevet jelöl, ezért a kisbetűs írasmód lenne rá érvényes (vö. *tbc*, *tsz*, *vb*).

Írásjelek

Az írásjelhasználat szabályai lényegesen gyarapodtak, lehetővé téve többek között a differenciáltabb mondattagolást. Pl. a pontosvessző használatának a korábbi szabályzatban mindössze két esete volt szabályozva, itt négy. Idetartozik, hogy kéttagú összetett mondatban is állhat pontosvessző a tagmondathatáron, ha a tagmondatok mellérendelő viszonya laza, vagy ha más-más tartalmi típusú tagmondatok találkoznak: *Kabátja szinte a bokájáig ért; nyáron is azt hordta. Eddig jól megvoltunk; most váljunk ellenségeké?*

Az írásjelhasználatról szóló egész fejezet igen jó, a fejlettebb szerkezeti és tartalmi mondatárnyalást teszi lehetővé új koncepciójú, világos szabályaival is, gondosan megválasztott példáival is. A koncepció szerzője abból indult ki, hogy a fogalmazó ember nem arra kíváncsi, hogy mely esetekben használunk pl. vesszőt, hanem hogy mit használunk, milyen megoldást alkalmazhatunk az adott íráshelyzetben. És ilyenkor — a szabályzat segítségével — ugyanazon a helyen több megoldás közül választhat.

Ebből az elrendezésből persze az is következik, hogy az íráshelyzetek vannak rendszerbe foglalva, sorba szedve, míg ugyanaz az írásjel téma-

ként több helyen is szerepel, egyidejűleg más írásjelekkel együtt. Ez nem okoz zavart, mert akit mégis egy konkrét írásjel valamelyik vagy összes használati esete érdekel, az is talál útmutatót a fejezet elején is (239.), a tárgymutatóban is.

A keltezésről

A keltezéssel kapcsolatban sok jó tanácsot ad a szabályzat, gazdag példatárral szemlélítve. Szinte minden olyan íráshelyzet föl van sorolva, mely mai nyelvünkben elő szokott fordulni.

Megmaradt az igényesebb *április 4-éig* forma mellett a bizalmas stílusértékű *április 4-ig* (olv.: április négyig). Ugyanígy az *-i* képzős dátumírásban is az élőnyelvet követi; az ajánlott két írásmód: a hagyományosabb *1-ji*, valamint az élőbb *1-jei*. Viszont már nem szerepel a semmilyen ejtésmódnak sem megfelelő „1-én” (= elseén?), „1-i” (= elsei?), „1-ére” (= elseére?) stb. Az új szabályzat szerint csak *1-én*, *1-jére* stb.

A hónap nevét helyettesíthetjük római vagy arab számmal: *1984. IX. 1-jén* v. *1984. 9. 1-jén*.

A szótári részből

Sok kellemes meglepetést tartogat használói számára. Összeállításának koncepciója újszerű és gazdag. A címszavak mennyiségével megközelítőleg sem tudnánk sejtetni, hogy mennyi tanácsot tartalmaz. Sugall is pl. nyelvészeti elveket: értelmezéssel, stílusminősítéssel, a többalakúság föltárással. Azzal is, hogy helyenként fölkínálja az *ö-ző* változatot, amikor több *e* hang találkozna egy szóban vagy alakulatban. Pl. az ilyen tekintetben előnyösebb hangzású *mindenekfölött* változatot említi a *mindenekfelett* változat előtt. Vagy hogy a *felesleg*—*fölösleg* szópárból összetétel alkotására (*terményfölösleg*) az *ö-zőt* választja, nem zárva ki ezzel a kevésbé jóhangzású *terményfelesleg* szóalakot sem.

A címszavak megválasztása, a szóalakok példái (a címszó elő- vagy utótagként összetételben és szókapcsolatban) nemcsak pusztán szabályalkalmazási útmutatók, analóg használatra, hanem gondosan megválasztott típuspéldák, melyek nevelnek is: a nyelvi szépre, stílusra, lehetőséget adva arra, hogy ne csak pontosan azt, hanem pontosan úgy is írassuk le, amit, ill. hogyan szeretnénk, ahogyan a leghitelesebbnek érezzük. (Ezt az elvet bizonyos szempontból még fokozottabban érvényesíthette és érvényesítette is kitűnő példáival a szabályzati rész.)

A szótári rész jóval több egyszerű szótárnál. Az *Értelmező szótárt* az *e-ző*, *ö-ző* változatok értékelésében és megválasztásában sokan félreértik, ugyanis betűrendi okból első helyen áll az *e-ző* alak, s az *ö-zőről* a szótár általában csak visszautal ide. A szabályzat szótári része ezt — a

legcsekélyebb túlzás nélkül — gyakran ellensúlyozza: az *e* és *ö* betűs változatot egyaránt föltünteti mindkét helyen, mégpedig kétféle sorrenddel: *felesleg v. fölösleg — fölösleg v. felesleg*.

Újításokról lévén szó, lássunk példákat a *Szótárból!* Azt hiszem, többet érzekelünk a változásokból, ha a példákat nem egyszeres betűrendben mutatjuk be, hanem helyesírási jellegük szerint csoportosítva. Balról fog állni az 1954-es alak, jobbról pedig (dőlt betűvel) az új.

1. Magyar közszavak hangalakja

bandzsál	<i>bandzsa</i>
frissesség	<i>frissesség</i>
hivő	<i>hivő</i>
főlül	<i>főlül (nu.)</i>
kikirics	<i>kikerics</i>
likacsos v. lyukacsos	<i>lyukacsos v. lukacsos</i>
szűgy	<i>szűgy</i>

2. Idegen közszavak

agavé	<i>agavé</i>
alligátor	<i>aligátor</i>
álóé	<i>alóé</i>
chanti nyelv	<i>hanti nyelv</i>
flanell	<i>flanel</i>
klozet	<i>klozet</i>
konkurrál	<i>konkurál</i>
mammut	<i>mamut</i>
nylon	<i>nejlon</i>
steppe v. sztyepp	<i>sztyep v. sztyepp</i>
ventillátor	<i>ventilátor</i>
wolfram	<i>volfrám</i>
zsüri	<i>zsűri</i>

3. Magyar személynevek

Bacsányi János	<i>Batsányi János</i>
Balassa-strófa	<i>Balassi-strófa</i>
Balassa v. Balassi Bálint	<i>Balassi Bálint</i>

4. Idegen tulajdonnevek

Eurázia	<i>Eurázsia</i>
Irtisz	<i>Irtis</i>

Kaspi-tenger
Venus (istennő és bolygó)

Kaszi-tenger
Vénusz (bolygó és istennő
neve; latinosan: *Venus*)

5. Kezdőbetű

Hernád utcai Ált. Isk.
Szegedi V. sz. Ált. Isk.
balhas-tói v. -tavi
KÖZÉRT (vállalatnév)
munkaéremrend
Nagy Honvédő Háború
Nagy Októberi Szoc. Forr.
sarkcsillag

Hernád Utcai Ált. Isk.
Szegedi V. Sz. Ált. Isk.
Balhas-tói v. -tavi
Közért (vállalatnév)
Munka Éremrend
nagy honvédő háború
nagy októberi szoc. forr.
Sarkcsillag

6. Többalakúvá válás

biblia
bimbózik
csendesség
csordogál
érzékfölötti
fedő
ganaj
glóbus
gyengít
hátrább
kazah
levő
lyuk
mienk
muslinca
nahát
odább
paralel
tied
tietek
verejték

biblia; de: Biblia
(mint könyvcím)
bimbózik v. *bimbózik*
csendesség v. *csöndesség*
csordogál v. *csurdogál*
érzékfölötti v. *érzékefeletti*
fedő v. *födő*
ganaj v. *ganáj*
glóbusz v. *glóbus*
gyengít v. *gyöngít*
hátrább v. *hátrébb*
kazah v. *kazak*
levő v. *lévő*
lyuk v. *luk*
mienk v. *miénk*
muslinca v. *muslica*
nahát v. *nohát*
odább v. *odébb*
paralel v. *parallel*
tied v. *tiéd*
tietek v. *tiétek*
verejték v. *veríték*

7. Változatredukálódás

főtelen v. főtlen v. fővetlen

főtlen v. *fövetlen*

8. Egyalakúvá válás

Alpok v. Alpések	<i>Alpok</i>
csoda v. csuda	<i>csoda (fn)</i>
dalmát v. dalmata	<i>dalmát</i>
diftéria v. difteritisz	<i>diftéria</i>
elől v. elül	<i>elől</i>
fedez v. fődöz	<i>fedez</i>
fia(d)zik	<i>fiadzik</i>
fütyöl v. fütyül	<i>fütyül</i>
hív v. hív	<i>hív (ige)</i>
hív v. hű	<i>hű (mn.)</i>
Lúdas Matyi és Ludas Matyi	<i>Ludas Matyi</i>
reneszánsz v. renaissance	<i>reneszánsz</i>
stereotip v. sztereotip	<i>sztereotip</i>
szív v. szív	<i>szív (ige)</i>
vörös v. veres	<i>vörös</i>
ví v. vív	<i>vív</i>

9. Jelentésmegoszlás

hét vége	1. <i>hétvég v. hétvége</i> (= víkend)
pereg v. pörög	2. <i>hét vége</i> (= a hét utolja) 1. <i>pereg</i> (= szemekben hull) 2. <i>pörög</i> (= gyorsan forog)

10. Különírás

ágasbúza	<i>ágas búza</i>
cirillbetű	<i>cirill betű</i>
hulladékanyag	<i>hulladék anyag</i>
kékruhás	<i>kék ruhás</i>
kéthónapos	<i>két hónapos</i>
kettősvágányú vasútvonal	<i>kettős vágányú vasútvonal</i>

11. Kötőjeles írás

Balkán félsziget	<i>Balkán-félsziget</i>
csapot, papot otthagyt	<i>csapot-papot otthagyt</i>
éjtt, napot eggyé téve	<i>éjtt-napot eggyé téve</i>
élelmiszeripari	<i>élelmiszer-ipari</i>
ferencrendi	<i>Ferenc-rendi</i>
földművesszövetkezet	<i>földműves-szövetkezet</i>
irodalomtörténetírás	<i>irodalomtörténet-írás</i>

Kisázsia
köztársaságellenes
marslakó

*Kis-Ázsia
köztársaság-ellenes
Mars-lakó*

12. Egybeírás

akkumulátor-telep
alkotó erő
alumínium lemez
bányalég-robbanás
dohányzó szakasz
egy irányú
fertőtlenítő intézet
gépkocsi-alkatrész
havasi gyopár
híradó mozi
illó olaj
keskeny vágányú vasút
monarcho-fasiszta
novellás kötet
nylon harisnya
póni ló
porcelán edény
sakk-világbajnokság
szerb-horvát
vele született betegség

*akkumulátortelep
alkotóerő
alumíniumlemez
bányalégrobbanás
dohányzószakasz
egyirányú
fertőtlenítőintézet
gépkocsialkatrész
havasigyopár
híradómozi
illóolaj
keskenyvágányú vasút
monarchofasiszta
novelláskötet
nejlonharisnya
póniló
porcelánedény
sakkvilágbajnokság
szerbhorvát
veleszületett betegség*

13. Rövidítések, jelek

másodperc, rövid.: mp
óra, rövid.: ó
perc, rövid.: p

*másodperc, jele: s
óra, jele: h
perc, jele: min*

14. Elválasztás

bodza: bod-za
bridzsezik; brid-zse-zik
madzag: mad-zag

*bodza: bo-dza
bridzsezik: bri-dzse-zik
madzag: ma-dzag*

KISEBB PROBLÉMÁK

Az alábbiakban olyan fogyatékoságnak tűnő jelenségekről lesz szó, melyeket az új szabályzatban tapasztaltam, s amelyek véleményem szerint többé-kevésbé zavarólag hatnak majd a kézikönyv használata közben — ha nem találunk vagy nem keresünk módot a megoldásukra.

Általános megjegyzések

Minden vita előtt, sőt mielőtt kézbe vesszük az új kézikönyvet, célszerű leszögezünk, hogy olyan szabályzatot nem lehetett volna készíteni, mely mindenkinek tetszene, s nem várhatunk a jövőben sem ilyent. Az író-olvasó emberek nyelvérzéke a kisebb-nagyobb részletekben igen eltérő, ezért gyakran az elképzelések eleve kizárják egymást. Még elfogadható érvet is lehet találni a szembenálló nézetekre. A helyesírás tehát nagymértékben megállapodás dolga.

Más kérdés az elfogadott szabályok összefüggéseinek belső rendszere és következetessége. Itt lehetséges, sőt szükséges a tárgyilagos éberség.

És harmadik típusú kérdés a szótaré. Ebben nem megállapodásra van szükség (az írásmódot illetően), hanem a megfelelő szabályok és a leírandó jelenségtípusok közötti összefüggés pontos fölismerésére és következetes alkalmazására. Erre még kevésbé nézhetünk úgy, hogy nekünk milyen írásmód tetszene, hanem hogy a megfelelő szabályt alkalmazta-e a szótár készítője.

Az alábbiakban egy-két konkrét problémáról nem azért szólok, mert jobb írásszabályt kívánok javasolni (az nem időszerű, nincs is rá szükség), hanem hogy a fölmerült gyakorlati problémákat megoldva, valahogyan majd használhatóbbá tehessek a meglévő szabályzatot, aránylag zökkenőmentessé eredeti rendeltetésének megvalósítását.

Persze, magam is azt vallom, hogy nem minden tekinthető problémának, aminek helyessége, következetessége vitatható. Pl. vitatható, hogy a *Toldalékolásbeli kettősségek* alcím alá (45.) való-e az *itt—itten, most—mostan, rég—régen, épp—éppen, oly—olyan*, vagy pedig *A töváltozatok* című szakaszban, külön szám alatt lett volna a helye. Ugyanis ezek ma nem toldalékolásbeli kettősségek, nem is toldalékos szavak, hanem éppen tőalakváltozatok. De ez nem lényeges a helyesírás szempontjából; az írásmódjukat megtaláljuk, sőt az nem is változott 1954 óta.

Úgy gondolom, később is születnek hasonló észrevételek, és nem kellene majd abból problémát csinálnunk, ami nem érinti az írásmódot, a szabályrendszer írásmódbeli következetességét.

Az olvasók esetleg csodálkozni fognak majd, hogy csak apró, jelentéktelennek látszó észrevételeket közlök mutatóban. Ennek több oka van. Legfőbb oka az, hogy az átfogó kérdéseket, a lényegieket jól megvitatta az Akadémia, széles körben is, szakbizottság útján is, tehát nem esedékes, hogy szemet szűrő, durva fogyatékosságokra bukkanjunk. Másik oka, hogy az írásmódról megszületett a döntés, meg kellett születnie (többévi mérlegelés után), hogy elindulhasson útjára a megreformált szabályzat — nem időszerű tehát a szabálytartalom újravitatása, újabb ötletek, elképzelések fölvetése. Az elkészített és hosszabb időre lefektetett

rendszert kell megismernünk általánosan, és használnunk. Harmadik oka, hogy az összegező, kiérlelt értékelésnek bizonyára csak valamenynyí „próbaidő” letelte után lesznek meg a föltételei.

A szabályzatban alkalmazott írásmód

Ezt csak azért teszem szóvá, mert a szabályzat szövegének írásmódját az olvasó joggal tekinti a legapróbb részletében is mintának az érvényes szabályok alkalmazására.

1. Az *és* elől tagmondathatáron néha elmaradt az írásjel, noha ezt a 243. szabálypont *b* szakasza kivétel nélkülént előírja az első bekezdésben. Pl. a 6. szabálypont második sorában: „A magánhangzók időtartamának fontos nyelvi szerepe van: más szó lehet a rövid és más a hosszú magánhangzós.” A kettőspont után következő részt egy predikatív szerkezetként fölfogni nem lehet, mert a két állítmányi rész nem ugyanazon alanyi részhez kapcsolódik. Tehát az *és* előtt tagmondathatár van.

Ugyanez a jelenség tapasztalható a 9. pont második sorában is.

2. Mondatzáró pont után a mondatkezdőként szolgáló föliratot nagy kezdőbetűvel kellett volna írni; sőt a föliratot akkor is, ha nem mondatkezdő, de előtte pont van. (Lásd 152. pont 1. bekezdés.) Ez a hiba tizennégszer fordul elő a 174—187. szabálypontban, amikor a mondatzáró pont után kis kezdőbetűs a példaoszlop fölé helyezett „Alapforma:” fölirat, ill. mondatkezdés.

3. A szabályzat az 54—59. szabálypontban legalább hatszor használja a „szó belseje” szókapcsolat *-i* képzős származékát így: „szóbelseji”. Mivel csak így fordul elő, nem sajtóhiba lehet, s éppen ezért hat zavarólag. A szabályzat szerint ugyanis az *-i* képző magában nem ok a szókapcsolat egybeírására (lásd 137.). Ezzel a kérdéssel a 128. szabálypont foglalkozik első fokon. A jelenség itt az *a* szakaszba tartozik, mivel jelölt birtokos szerkezetről van szó (*szó belsej+je*), s egyéb szótári példák is jelzik, hogy nincs okunk ezt kivételnek, azaz valami hagyomány szerint mégis egybeírónak tekinteni, amivel a *d* szakasz foglalkozik. Vö. *év eleji, ősz eleji, század eleji* (177. lap); *május elseji* (266. lap); *év végi* (365. lap); stb. *A szó belseji* lenne a helyes írásmód. Mivel a birtokos szerkezet jelöltsége itt nem kérdéses (*szó belsej+je+i*), ez nem állítható párhuzamba a *szóvégi* írásmódjával (*szóvég+i*). Hasonlóképpen: „tőbelseji” (28., 266. stb. pont) így lenne helyes: *tő belseji*.

Betűk

1. Kézzel írt plakátokon, föliratokon gyakran látunk pontot az *i* nagybetűs változatán. Az 5. szabálypont figyelmeztet: „a rövid *i* nagy-

betűs alakján nincs pont". Mivel a szabályzat a *j* nagybetűs alakjáról ugyanezt a rendhagyó jelenséget nem említi meg később sem (8. pont), azt is gondolhatjuk, hogy a pont elhagyása a nagy *j*-re nem vonatkozik. Pedig előfordul, hogy a nagy *j*-n is látunk pontot kézirásos föliratokon. Ésszerű tehát az lett volna, ha a 8. szabálypont a *j* nagybetűs alakjáról is rendelkezik.

2. A *dz* és a *dzs* helyesírásunkban, mint már említettük, nem úgy viselkedik, mint a többi magyar mássalhangzót jelölő betű. A 11. kiadásban megoldódott a kisebbik probléma: az elválasztásé. A nagyobbik megmaradt: a magyar (s megmagyarosodott) szavakban ezek a betűk továbbra sem jelölik a hangok tartamát — az összes magyar betűtől eltérőleg. Ugyanis bár „boddza”, „kamboddza” hangsort ejtünk, ezt csak *bodza*, *Kambodzsza* alakban írjuk le, s ugyanígy *maddzag*, *eddző*, *fogóddzik* helyett *madzag*, *edző*, *fogóddzik* a szabályzat szerinti írásmód. Továbbá a „hoddza”, „loddza” ejtésű szavak írásmódja: *hodzsza*, *lodzsza*. Pedig a tartamjelölés egyik alapvonása a magyar betűnek.

Az ugyanis, hogy a hasonulásos alakokban (*eddzél*, *bridzzsel*) ketőzzük ezeket a betűket, nem tartamjelölés (!), hanem alaktani megkülönböztetés, hiszen tartam tekintetében ez a két hang egyaránt hosszú ezekben: *edzünk* (kijelentő mód) *eddzünk* (fölszóllító mód); *bridzset* — *bridzzsel*.

Nem időszzerű most már azt vitatni, hogy valóban megoldhatatlan volt-e a *dz*, *dzs* betű tartamjelölő szerepének kérdése, de ma sem állíthatjuk, hogy a *dz*, *dzs* „a többivel azonos értékű tagként szerepel a magyar betűk sorában” (Nyr. 1984. 4. szám 391). Mert nem így van. Viszont a hagyomány elve valóban alkalmazható a 11. kiadásban elfogadott álláspontra.

Előretekintés végett azonban nem árt számon tartanunk, hogy a magánhangzók közötti hosszú *dz*, *dzs* tartama a köznyelvi kiejtésben nagyon kicsit ingadozik, mindenesetre nem jobban, mint a hosszú hangnak jelölt *í*, *ú*, *ű* — mégsem mondtunk le a három magánhangzó tartamának jelöléséről. Tudományos módszerű hiteles mérés ezt még nem cáfolta meg.

3. Az új szabályzatban a 15. és a 16. pont a betűrendbe sorolás kérdésével foglalkozik, de a két pont tartalma között nincs világos határ. Egyértelmű a 16., de nem az a 15. Az „általános latin betűs ábécé”-től eltér a 15.-ben jelzett betűrend, de hogyan? Azt jelenti-e a 15. pont tanácsa, hogy a magyar szóban levő *cs* betű a *cz* után következik (*Czeglédy*, *Csáky*), az idegen szóban levő *cs* (*c*+*s*) pedig a *cz* előtt, mivel azt elemei szerint (*c*, *s*) soroljuk be? Pl. *CSU*, *CSESZÜ* vagy: *CSESZÜ*, *CSU*? (*CSU* = cé-essz-u; *CSESZÜ* = Csepeli Erőmű és Szolgáltató Üzemek.)

Alapelvek

1. Aki elolvassa *A kiejtés szerinti írásmód* és *A szóelemző írásmód* című fejezeteket, bizonyára végül még kevésbé fogja tudni, hogy melyik elv melyik szóalakban érvényesül, mert ez a két fejezet meglehetősen szokatlan logikával próbálja bizonyítani, hogy mi hova tartozik. Előrebocsáthatjuk azonban, hogy ebből írásmódbeli tájékozódásunk nem károsodik meg, hiszen egyrészt egészen másodrangú kérdés a szabályzat rendeltetése szempontjából, hogy az *adjad* v. *adja* szóalak írásmódját fonetikusnak minősítjük-e vagy etimologikusnak (itt éppen mindkét fejezet foglalkozik vele), másrészt vannak szóalakok, melyekben a kiejtés elve is, a szóelemzés elve is érvényesül (*vonzza, üsd*).

Ha már nem lehetett meggyőzően eldönteni, hogy — logikai erőszak nélkül — mit értünk fonetikus elven, nem nagy baj. Az ebből származó számos ellentmondás ellenére világosan megtaláljuk, hogy mit hogyan írunk, hogyan ejtünk — s ráadásul lényegében változatlan maradt a szabálytartalom mindkét fejezetben. Képzeletben úgy oldhatjuk meg a gordiuszi csomót, hogy a két fejezetnek közös címet adunk: „A kiejtés és a szóelemzés elve helyesírásunkban”.

Hogy ez a szétválaszthatatlanság és szétválasztatlanság mennyire jelen van a két fejezetben, azt néhány adat még szemléltetheti.

A szabályzat a kiejtés szerinti írásmódot (*üss, naggyá, attól, nézz, igyál*) szóelemzőnek minősíti olyan nem meggyőző magyarázattal (pl. „s-sé módosult változat”), melynek elvén a kiejtés szerinti jelenségeket szinte egytől egyig a szóelemző írásmód fejezetében (is) lehetne tárgyalni. Másrészt számos jelenség valóban szerepel egyazon alapon itt is, ott is (lásd: 42., illetve 83.; 43—44., illetve 80—82.). De tény, hogy ez csak elrendezés dolga, s ettől a szabályzatnak ez a két fejezete jól használható minden részletében (és szabálytartalma jó). A szabálykönyv használója ugyanis nem arra kíváncsi, hogy milyen elvű írásmódba tartozik a *j* toldalék hasonulása (mos+ja: mossa), hanem hogy az egyes jelenségeket (melyeket jobbik esetben inkább grammatikailag fog föl) hogyan írjuk le.

2. Az egyszerűsítés elvének alkalmazásával Az egyszerűsítő írásmód c. fejezet foglalkozik, de nemcsak az: egyszerűsítő megoldásokról olvashatunk *szerte* az egész szabályzatban.

Itt csak egy kérdésben kívánom érinteni ezt a fejezetet, ehhez is a példát a szabályzat szótárából vettem. A *Bükk* (hegység) címszó toldalékos alakjáról van szó; így áll a szótári részben: *Bükk-ke* 154. c.

Noha még utalószám is jelzi, hogy konkrét szabályt alkalmazott a szótár összeállítója, ha megnézzük a jelzett szabálypontot, nem találunk megnyugtató választ. Nemcsak azért, mert az a szám nem is az egyszerűsítés fejezetéhez utal, noha a jelenség odatartozna.

A 154. pont c szakasza „a tulajdonnevek egyes típusai”-ra vonatko-

zik, de ott nem tudjuk meg, hogy melyek ezek a típusok, mivel ez a fejezet bevezető (általános) szabálypontja. A példák között van egy magyar családnév, egy intézménynév és két idegen tulajdonnév (magyar földrajzi név egy sem). A szakasz második fele foglalkozik a toldalékolás kérdésével; itt egy magyar családnév szerepel és két idegen tulajdonnév mindössze. Azt tehát, hogy az egyszerűsítés elve (mely szerint így lenne: *Bükkal*, vö. *Bernadettel*) nem alkalmazható a magyar földrajzi névre, ebből nem következik.

Az egyszerűsítő írásmód című fejezetben viszont (94. pont 1. bekezdés) a szemléltető példák között a magyar közszavakon kívül két magyar keresztnév szerepel csupán: *Bernadettől* (*Bernadett+tól*), *Marianal* (*Mariann+nal*). A szabály így szól: „A toldalékolás következtében egymás mellé kerülő három azonos, mássalhangzót jelölő betűt kettőzöttre egyszerűsítjük: orra (= *orr+ra*)...” — s egyetlen szó sem jelzi az elvet, hogy milyen típusú szóra alkalmazható a szabály. A kivételeket a második bekezdés hozza.

Ez a bekezdés már kimondja: „A szabály nem érvényesíthető a magyar családnevekre, az idegen tulajdonnevekre és a szóösszetételekre.” A 157. lapon szereplő *Bükk* pedig nem magyar családnév, sem idegen tulajdonnév, sem összetett szó, hanem magyar földrajzi név, azaz nem tartozik a pontosan és lehatárolva megnevezett kivételek közé, más szóval: egyértelműen rá is vonatkozik az első bekezdésben megfogalmazott egyszerűsítési szabály. Ebből a szabályból az következik, hogy a szótári részben szereplő *Bükk* toldalékolása („Bükk-kel”) ellentétben áll a 94. szabályponttal, azaz téves. Helyesen (= a szabályzat szerint) így írjuk: *Bükk: Bükkal; Fadd: Faddal, Tass: Tassal, Tiszaroff: Tiszaroffal, Ukk: Ukkal, Viss: Vissel stb.*

Honnan vette tehát ezt az eljárást a szótári rész összeállítója? És honnan tudja majd a szabályzat használója, hogy a szabálypont (pl. 94. pont 2. bek.) tanácsaitól mikor kell ismét (önkényesen?) eltérnie?

Akár a 94. pont 2. bekezdése téves, akár a szótári megoldás, ez két-ségtelen ellentmondás, és zavarólag hat.

A külön- és egybeírás kérdése

1. A különírás és az egybeírás fejezete igen bonyolult jelenségrendszert a magyar helyesírásban. Nyelvünk egyik alapvonásából, a szóösszetételek típusainak nagy változatosságából erednek az írásmód kérdései. Ezek között is sajátosan kényes terület a minőségjelzős szókapcsolatok és a minőségjelzős összetételek kérdése: a két jelenségcsoportot nem könnyű egymástól megkülönböztetni, márpedig ettől függ, hogy az alakulatot külön- vagy egybeírjuk. A *fekete zakó* szókapcsolat, a *fekete-kávé* összetétel, de hangzásban mindkettő lehet egy-egy zárt, folyamatos hangsor. Írás közben azonban meg kell különböztetnünk a típusukat.

Maradhatunk a *fekete* melléknévnél: a szabályzat szótárában csak ezt találjuk: *fekete doboz* (egybeírt alakja ott nincsen). Kérdés most, hogy a 107. szabálypont alkalmazója gondolt- a repülőék ún. feketedobozára is, vagy csak akármilyen dobozra, mely fekete színű. Könnyen rámondanánk, hogy bizonyára nem gondolt, az innen hiányzik, csak hogy a *vers* címszónál is ott van a *szabad* vers példa (egybeírt változat nélkül), ahol már nem valószínű, hogy nem a sajátos versfajrára gondolt. S ezt még csak bonyolítja a *szabad* címszónál a *szabadesés* egybeírt alakja.

Egyrészt fönnáll az írásigény, hogy a repülőgép különös, fontos szerkezetét írásmódban is megkülönböztessük a közönséges v. akármilyen doboztól, mely fekete színű (= jelezzük, hogy mire gondoltunk); másrészt a *szabadesés* is van annyira 'szabad esés', mint amennyire 'szabad vers' a *szabadvers*, mely utóbbiról az *Irodalmi Lexikon* többek között azt mondja: „Lényegileg a modern szabad vers nem is vers, bár költemény...”

Mit mond az új szabályzat a minőségjelzős alakulatokról? A 107. pont *a* szakasza szerint „a minőségjelzős kapcsolatok tagjait általában különírjuk egymástól”. (A valódi probléma az, hogy hogyan különböztetjük meg a kapcsolatot az azonosan hangzó összetételtől!) És ilyen példákat ad: *általános iskola, ipari ország*... Az alapkérdés megoldásában, azaz a jelenségtípus fölismerésében semmit sem segít az *a* szakasz folytatása (hanem éppen az elbizonytalanodást fokozza), mely szerint különírjuk „különösen olyankor, ha a kapcsolatnak valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó”. Nyilvánvaló, hogy a „különösen olyankor” leszűkítés hat vissza zavarólag a bekezdés első mondatára.

Az említett szabálypont *b* szakasza az egybeírást tanácsolja a minőségjelzős összetételekre vonatkozólag, de itt nyomban azt is megsejthetjük, hogy mit tekintünk összetételnek: „Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege.” Példák: *gyorsvonat, hidegvérű, melegágy, kispárna, söröspohár, forgószél, holtág*.

Itt arra gondolhatunk, hogy vajon a *gyorsvonat* és a *feketedoboz* esetleg azonos jelenségtípus az esélyes írásmód szempontjából. Sőt talán a *szabadvers* is. Tudniillik a *fekete doboz* és a *szabad vers* (vö. *gyorsvonat*) nem fogalmilag jelölik a repülőék sajátos szerkezetét illetve a sajátos szerkezetét, illetve a sajátos költeménytípust.

A szabálypontnak ezeken kívül csak olyan szakasza van (*c*), mely szerint „a kialakult szokást megtartva jelentésváltozás nélkül is” egybeírunk számos minőségjelzős kapcsolatot: *nagyfokú, fiatalkorú, haditeru, jótett*... Tehát olyan szakasza nincs, mely szerint a külön jelentés ellenére sem írjuk egybe az alakulatot, vagyis mely szerint eltérünk a *b* szakasztól.

2. A 11. kiadás igen helyesen leszűkítette le a szabályzattól eltérő külön- vagy egybeírást (95. pont, utolsó bekezdés): „Szépirodalmi alkotásokban stilisztikai szándék is indokolttá teheti az általános szabálytól eltérő különírást vagy egybeírást, illetőleg kötőjel alkalmazását.” Az

idézett szöveg világosan (bár közvetve) figyelmeztet, hogy nem az a kérdés, szépíró tér-e el az elfogadott szabályoktól, vagy más, hanem hogy a szépirodalomban is helytelen az eltérés, ha azt stilisztikai cél nem teszi indokolttá. Az idézett mondatban talán csak az „is” kifogásolható, kihagyandó, ha tudatos eltérésre gondolunk. De azt hiszem, ilyen helyzet adódhat és adódik az értekező prózában is, főleg a filológiában, és élnek is ezzel a „jog”-gal nyelvészek, esztéták, irodalomtörténészek és mások.

A főnti globális íráshelyzetből kiemelnék egyet, mert úgy gondolom, annyira gyakori, hogy a szabályzatnak ez a fejezete külön is „legalizálhatta” volna.

Arra az esetre gondolok, amikor két (többnyire egyszerű) jelöletlen viszonyú közszó összetevését lazának, alkalminak akarjuk érzékeltetni, olyankor kötőjelet teszünk az összetevők közé, bár a szabályzat szerint az ilyeneket kivétel nélkül egybe kellene írunk. (Lásd: 262. b, 2. bekezdés.)

Ezek az esetek valamennyire függenek a két elem találkozásának gyakoriságától is, azaz általában nem tartoznak a megszokott (gyakran használt) összetételek közé, de a kötőjelezés oka nem a grammatikai-helyesírási viszony, hanem a már említett szándék. A jelenség főleg szépirodalmi művekben (elsősorban költői alkotásokban) fordul elő, de látam már nyelvészeti, irodalmi és egyéb tárgyú tanulmányokban is, sőt riportokban is.

Lehet ésszerű nagyvonalúság is, hogy a Helyesírási Bizottság ezt a jelenséget egyszerűen odaértette a többi stilisztikai szándékú eltérés közé, hiszen az ilyenek terjedésének mérséklődése így talán hamarabb elvárható. De a jelenség gyakoriságának szemléltetésére szolgáljon egy válogatás a *Szép versek 1980* c. kötet első száz lapjáról, ahol 37 ilyen példát találtam:

alkohol-árok, zuhany-zuhogás, rekamié-láb, bicikli-nyereg, kincs-gyűjtő, penge-arcú, ország-osztó, homály-liliom, sármány-zöld, ön-fia, itélet-váró, kén-pántlika, felhő-forgalom, keramit-lap stb.

Ha eltekintünk az összetétel lazaságát érzékeltető stilisztikai szándéktól (ha volt ilyen), akkor ezeket mind egybe kellett volna írni — az akkori írásszabályok szerint is. Úgy érzem, gyakorisága miatt ez a jelenség külön is szót érdemelt volna a szabályzatban, nemcsak elrejtve az írásjelek fejezetében.

3. Mi a „túl hosszú”? Ez a kérdés merül föl a szabályzat használatában amikor a 128. pont c szakaszát olvassa (de ugyanez a fogalmazásbeli jelenség okoz gondot a 123. pont c szakaszában, valamint a 125. pont c szakaszában is!): „A jelöletlen, azaz személyrag (-jel) nélküli birtokos jelzős összetételek tagjait mindig egybeírjuk: *ablaküveg, disznóhús... bankjegyforgalom... gépkocsifényezés*; stb., legföljebb

a túl hosszúakat a fő tagok határán kötőjellel tagoljuk: *alkatrész-nyilvántartás* . . . (Vö. 138.)”

A szabályzat szótári részéből vegyünk ki két példát! 135. lap: *alkatrész-utánpótlás*; 133. lap: *akkumulátortelep*. Mindkét összetétel hétszótagos, mégis eltér az írásmódjuk. Az első többszörös összetétel (*alkat+rész+után+pótlás*), és túl van a hatszótagos terjedelmen. A másik egyszeres összetétel, azaz egy összetételi szóhatár van benne (*akkumulátor+telep*), és ilyenkor nem számít a terjedelem: ezeket egybeírjuk, akármilyen hosszúak. Ezért különbözik az írásmódjuk (lásd 138. pont, 2. és 3. bekezdés).

Ha a fent idézett szabályszöveghez igazodnánk, akkor vagy mindkét szótári példát azonos módon kellene írunk (mindkettő hétszótagos), vagy úgy értelmezhetnénk a szabályt, hogy írhatjuk tetszés szerint egyiket is, másikat is egybe vagy kötőjellel, hiszen a „túl hosszú” úgysis csak tetszőlegesen dönthető el, sőt a „legföljebb” alapján ezzel nem is fontos törődnünk: bármilyen terjedelmű többszörös összetételt írhatunk egybe (kötőjel nélkül).

A 128. pont *c* szakaszának végén áll: „(Vö. 138.)” Ha valóban megnézzük az utalószámnak megfelelő szabálypontot, a 123., 125. és 128. ponttól merőben eltérő választ kapunk, azaz megkapjuk a helyes fölvilágosítást emezek *c* szakaszának dilemmáira vonatkozólag.

4. Az ún. mozgósabályokról, illetve azokkal kapcsolatban lenne egy-két megjegyzésem (139).

Az *a* szakasz tartalma látszólag ellentmond az összetett számnevek írásmódjának, ezért azok ide nem tartozását itt jelezni lehetett volna. Az *a* szakasz szabálya szerint „közszói alárendelő összetételekben két kötőjel egy összetett szóban nem lehet.” E szerint: *anyagcsere-vizsgálat*, de: *anyagcserevizsgálat-kérés*. Csakhogy a szabályzat használóinak nagy többsége számára nem magától értetődő tény, hogy a *hétmillió-négy-százkilencvenezer-ötszázharminc* (289. a) azért nincs ezzel ellentmondásban, mert voltaképpen mellérendelt szórészeket köt össze az utóbbi példában mindkét kötőjel. A téves következtetés megelőzése végett nem ártott volna utalni a 139. *a* végén arra, hogy a számnevek írását nem tekintjük idetartozónak.

A *c* szakasz után, tehát a szabálypont végén ez áll: „A mozgósabályok alkalmazása révén létrejött írásképek a kiindulási formákat természetesen nem módosítják.” Úgy gondolom, éppen azt módosítják, azért vannak. Kiindulási formák változatlanságán az egybeírás és a kötőjelhasználat megőrzését is értenünk kellene, ezért célszerű lett volna leszűkíteni a „kiindulási forma” kifejezést. Az *a*, *b*, *c* szakaszokban létrehozott új alakulatok ugyanis már nem tartalmazzák a kiindulási forma (*anyagcsere-vizsgálat*; *hajlított bútor*; *szövőipar*) kötőjelét, különírását, ill. egybeírását.

A 139. pont *b* szakaszával kapcsolatban a szótári anyagban merült

fől probléma. A 351. lapon ezt találjuk: *több párt*, de: *többpártrendszer*; a 219. lapon: *hívő... egyistenhívő*; a 175. lapon: *egypártrendszer*. Mindhárom eset (lehet, hogy több is van) sajtóhiba lehet. Ha nem az, annál inkább kell beszélünk róla. Mindenesetre az alkalmazott szabálypont számára egyik helyen sincs utalás!

A 139. pont *b* szakasza így szól: „Ha egy különírt szókapcsolat (pl. *hajlított bútor*) olyan utótagot kap (pl. *gyár*), amely az egészhez járul, az egyébként különírandó előrészt az új alakulatban egybeírjuk, és ehhez az utótagot (a szótagszámtól függetlenül) kötőjellel kapcsoljuk: *hajlítottbútor-gyár*. Hasonló esetek: *hideg víz*, de: *hidegvíz-csap*; *házi feladat*, de: *házi feladat-készítés*; *légi fénykép*, de: *légi fénykép-montázs*; *szabad vezeték*, de: *szabadvezeték-hálózat*; *stb.*” Egyetlen szó sem jelzi, hogy ettől a szabálytól néha el kell térni pl. a korábbi megszokás (hagyomány) miatt.

Tehát vagy mindhárom példából sajtóhiba folytán maradt ki a kötőjel (a 139. *b* szerint: *többpárt-rendszer*, *egyisten-hívő*, *egypárt-rendszer*), vagy a szótári rész összeállítója tévedésből változatlanul vette át ezeket a példákat az előző szabályzatból (AkH. 10.: 123., 249. oldal). Az 1954-es szabályzatban ez az írásmód megfeleltethető (akkor nem léteztek ezek a mozgószabályok), ez most nem lényeges; tény, hogy most nem felel meg, mivel a 139. szabálypont *b* szakasza a kötőjeles formát írja elő, és kivételt, eltérési esetet (szerencsére) nem jelez.

A szabály lényege: *több párt*: *többpárt-rendszer*; *egy isten*: *egyisten-hit*; *több szín*: *többszín-nyomás*; *stb.* Sőt az utótag is lehet szókapcsolateredetű (lásd uo.): *házi földadat*: *szám-tan-házi földadat*; *ellenőrző bizottság*: *munkás-ellenőrzőbizottság*.

A tulajdonnevek írásmódja

1. A szabályzat szótári része magyarosan írja *Venus* római istennő nevét: *Vénusz*, azaz kiegyenlíti írásmódját a bolygónévvel. Ugyanakkor a *Változások a Helyesírási tanácsadó szótár szavainak és szókapcsolatainak írásmódjában* (Bp., 1985. február) c. szójegyzék latinul írja az istennő nevét, és magyarosan a bolygóét.

Mivel az *Uranus* istennevet így különböztetjük meg az *Uránusz* bolygónévtől (lásd: *Változások*), a főnti eltérés nem véletlen lehet: a szabályzat szótárának írásmódját a *Változások... c.* szójegyzék összeállítói módosították, mégpedig elvszerűen, azaz a római istenneveket általában az átadó latin nyelv helyesírása szerint írják, míg a bolygóneveket mind a magyar helyesírás szerint: *Saturnus* (istennév — *Szaturnusz* (bolygónév); *Neptunus* (istennév) — *Neptunusz* (bolygónév); *Mercurius* (istennév) — *Merkúr* (bolygónév). Valószínű, hogy a mitológiai nevek írásának kérdése még nincs egészen lezárva. Pl. a főnti rendszerbe illene a *Iuppiter* (istennév) — *Jupiter* (bolygónév); *Pluto* (istennév)

— *Plútó* (bolygónév); de ezek nem szerepelnek a *Változások... c.* szójegyzékben, a szabályzat pedig (AkH. 11. 160.) magyarosan hozza ugyan Iuppiter isten nevét: *Jupiter*, de az említett szabálypont valójában csak azt adja szabályul, hogy az ilyen neveket nagy kezdőbetűvel írjuk.

2. A *Változások... c.* szójegyzékben találjuk a korábbi *Kis-Szent Bernát-hágó* írásmódjának a módosítását: *Kis Szent Bernát-hágó*. (A szójegyzék föltünteti a régi alakot is, amely megváltozott.) Az új kiadás szótári részében nem szerepel ez a névtípus, de a szabályzati részben sincs rá vonatkozó szabály. A névnek sem *Kis*, sem *Nagy* előtagú alakjára, sem másik ilyen típusú névre.

A 176. szabálypont szól a „két (vagy több) különírt elemből” álló előtagú és kötőjellel kapcsolt földrajzi köznévi utótagú típusról, sőt *-i* képzős származékának írásmódjáról is (*Vas Mihály-hegy*, *Vas Mihály-hegyi*), de olyan alakulat írásmódjáról nincs szó itt sem, másutt sem, amelyben ez a névtípus közszoói előtagot vesz föl. Ezek szerint ez a szabály hiányzik a 11. kiadásból, és az említett *Változások... c.* szójegyzék nem létező (vagy utólag hozott) szabály alapján határozta meg a *Szent Bernát-hágó* névnek előtaggal bővült alakjára vonatkozó írásmódot. Azt jelenti-e ez az eljárás, hogy a szabályzatból hiányzó jelenségek írásmódját a HTSz. majd egyénileg oldja meg? S nem vezethet ez egyidejűleg többféle magánkezdeményezésű párhuzamos megoldásokhoz?

3. Másként írjuk az intézményneveket (minden különírt tagjuk nagy kezdőbetűs az *és* kötőszó és a belső névelő kivételével), mint az „intézménynévszerű megjelölések”-et (csak az egyedítő előtagjukat írjuk nagy kezdőbetűvel). Az látszik kérdésnek, hogy hogyan különböztetjük meg egymástól a két megnevezéstípust, hogy eldönthessük, melyik írásmód vonatkozik a jelenségre.

A 188. pont *c* szakasza jelzi, hogy az *Előre Asztalosipari Szövetkezet* helyett néha használhatjuk (és használjuk is) csak az egyedítő előtagot: *az Előrében dolgozik*. Nos, a 190. pont harmadik mondata lényegében ugyanezt mondja egy más típusú névről: a *Keleti pályaudvar*, *Kis Rabló étterem* esetében: *a Keletiből indul*, *a Kis Rablóban vacsoráztak*. Ez a párhuzamosság a két névtípus között tehát nem megkülönböztető jegy, hanem éppen a megkülönböztetés akadályozója. Megoldatlan a kérdés: mikor kell a teljes megnevezés esetén az utótagot is nagy kezdőbetűvel írni, vagyis a példa melyik jelenségtípushoz tartozik?

Annál is inkább, mert egyes bizottságok nevét is a 188. szabálypont szerint írjuk (pl. *Helyesírási Bizottság*), míg jóval nagyobb önállóságú közösségeket (pályaudvar, repülőtér, fürdő stb.) a 190. szabálypont szerint.

Valószínű, hogy ez a probléma egy-két újbaigazító szóval megoldható.

Egyes rövidítésekéről

A rövidítések és a mozaikszók fejezete kissé nyersnek látszik szerkezetében is, megfogalmazásában is, példaanyagában is.

1. A görög *barosz* szó (= súly, nyomás, teher) nemzetközileg aránylag elterjedt alakja *bar*. Ez nem rövidítés, miként a *gramm* sem az (gör.: *gramma*), hanem teljes megnevezés, a teljes szótest. Ennek szokásos rövidítése volt eddig a *b* (pl. *millibar: mb*).

Mivel a „jel”-eket (pl. a mértékegységeket) a szabályzat *A rövidítések* alcím alatt tárgyalja (113. lap), úgy gondolom, igen furcsa a szótári részben ezt olvasnunk: „*bar jele: bar*” (147. lap). Ebből ugyanis úgy tűnik, hogy a *bar* íráskép nyelvi értéke attól függ, hogy a *jele* szó előtt vagy után áll. Ha előtte áll: teljes szótest; ha utána áll: jel, azaz a rövidítés egyik fajtája (lásd: 277., 278. stb.).

S nem kevésbé értelmetlen a *bar* szereplése a rövidítések táblázatában (282. szabálypont). Hogy a *bar* nem tartozhat ide, az következik a fejezet címéből is (*A rövidítések és a mozaikszók*), a közvetlen alcíméből is (*A rövidítések*), sőt már a fejezet első két mondatából is (276. pont): „Köszszavak és tulajdonnevek teljes alakja helyett gyakran használjuk rövidített formájukat. — A rövidítések (és hozzájuk hasonlóan a rövidítésként használt jelek és kódok is) leginkább csak az írásban élnek, a beszédben teljes alakjukban ejtjük ki őket: *u.* kiejtve *utca...*” De a „jel” fogalmát a 277., 278. pont is megadja *A rövidítések* alcím alatt.

A *bar* szónak ez a kétféle értékelése kérdésessé teszi a szó (vagy „jel”?) toldalékolásának módját is. Mikor toldalékoljuk teljes szóként: *bart, barral, baros* (vö. *grammot, grammal, grammos*), és mikor rövidítésként: *bar-t, bar-ral, bar-os* (vö. *g-ot, g-mal, g-os*)? Erről nem szól a szabályzati rész (280. pont), sem a szótári rész (147. lap).

A *bar* szót fölvehette volna a szabályzat abban az esetben is, ha abból indul ki, hogy a teljes szó (*bar*) helyett nem használunk (v. ne használjunk ezentúl) rövidítést (vö. Bakos: *Idegen szavak és kifejezések szótára* stb.). A rövidítések fejezetébe nem tartozik, de a szótári részben elérné, sőt ott időszerű is lett volna nyomban bemutatni az összetételeiből.

A 181. szabálypont szövegével, úgy látszik, ellentmondásban áll a *millibar* rövidítése, ill. jele: *mbar* (274. lap). Ez a szabály ugyanis így szól: „Ha a rövidítés valamely teljes szóval alkot összetételt, az elő- és az utótagot kötőjellel fűzzük össze”. Ebből ez következne: *m-bar*. Azt hiszem, a szabálypont szövegét kellett volna teljessé tenni ezzel: „kivéve, ha ettől eltér a nemzetközi szokás, pl. *mbar*”.

2. A másik kérdés ugyanitt a *h, min, s* (282. pont). Ezek valóban rövidítések (vagy ha úgy tetszik, „jelek”, ill. — lásd: *Nyelvművelő kézikönyv II.* 609. lap 3. a—c — „jelszerű rövidítések”). De nem az

óra, perc, másodperc rövidítései, hanem a *hora, minutum, secundum* szavakéi. A szótári rész ezeket is jeleknek minősíti.

Ha már ezt az újítást ajánlotta a Helyesírási Bizottság, vagy ezt kényszerült elfogadni, hasznos lett volna vagy a szabályzati részben (280. pont), vagy a szótárban bemutatni, hogy hogyan toldalékoljuk ezeket. A 280. pont ilyeneket mutat be: *Ft-ot, Ft-tal, m²-enként, m²-es*, habár ezek a példák újulást nem hoztak az írásmódban — emezek viszont nagyon is kérdések.

Sőt — ellentétben az 1954-es szabályzattal (AkH. 10. 438.) — ez a szabályzat ezeknek még az alapformáját sem helyezi szövegkörnyezetbe: nem tudjuk meg, hogyan használjuk őket. Pl. 25 *min* v. 25^{min} (vö. 25^p — AkH. 10.)?

De nézzük a toldalékolást! 25 *min-mal* v. 25^{min}-mal v. 25 *min-cel* v. 25^{min}-cel? (Vö. 25^p-cel — AkH. 10.) És: 50 *s-os, 50^s-os, 50 s-es* v. 50^s-es? (Vö. 50^{mp}-es — *uo.*) Más szóval: az olvasat (nem a jelentés!) ismerete nélkül nem tudhatjuk toldalékolni ezeket a jel-nek nevezett rövidítéseket. Ha *óra-t, perc-et* gondolunk vagy mondunk: írjunk-e továbbra is *ó-t, p-t* vagy *h-t min-t* (ill. *h-t, min-t*)? S ha az újakat írjuk, akkor melyiket ejtjük? És melyiket toldalékoljuk írásban? A magyart vagy a latint? (Mert ilyen dilemmáink nincsenek ezekben: *cm-t, %o-leal, hl-rel, Ft-os, aug.-sal, gimn.-ban* stb.) Vagy pedig a le nem írt tanácsból az következett volna, hogy ha az időegységek neve toldalékos a mondatban, akkor nem rövidíthetünk ezentúl, azaz nem használjuk a „jel”-nek nevezett rövidítéseket? 20 *min-ot* v. 20^{min}-et vagy csak: 20 *percet*?

A szabályzat ebben az esetben az új írásproblémák gyakorlati megoldását egészen megkerülte.

Az időpont és az időmennyiség jelölésének megkülönböztetése eddig sem volt rendezve, noha a gyakorlatban a kettő többnyire eltért egymástól. De legalább az időpont rövidítésére volt példa a szabályzatban: 12^ó 50^p-kor. Most a 299. szabálypontból kimaradt az, hogy hogyan használjuk a kizárólagosnak (?) ajánlott latin rövidítéseket, és ez másutt sincs pótolva.

A Meridián 45^{min}-cel később indult. — Ezzel a rövidítésmóddal, bár mennyire indokolt is ez szaknyelvi vagy nemzetközi szempontból, helyesírásunk (írásmóduk) durván eltávolodott a hangzó nyelvtől (a mérvadótól).

Késő van már azt vitatni, hogy hogyan kellett volna, de tény, hogy a szabályzat megalkotói, bár a fejezet zömét igen jól elkészítették, hagytak benne hézagokat, és vittek bele erősen kifogásolható elemet.

Hézag az, hogy a korábbi jól megoldott *óra-, perc, másodperc*-rövidítések helyébe iktatott idegen jelek használatára és toldalékolására egyetlen szónyi és egyetlen példányi tanácsot sem adtak — ellentétben az 1954-es szabályzattal. A kifogásolható elemek pedig azok, melyek-

kel a képtelenségig elszakad az írásmód (és ez már nemcsak írásmód, hanem szöveg is!) a hangzó beszédétől. Ha ugyanis az elszórtaknak tűnő fejezet készítői úgy gondolták, hogy magyar általános iskolai fizikakönyvben vagy matematikakönyvben a „huszonöt perccel” hangsort így írjuk le ezután: *25^{min}-cel*, akkor az igenis képtelenség. Vagy fordítva: ha az *50^s-cel* olvasata „ötven másodperccel”. Ez nyelvünkben annyira idegen, mint amennyire értelmetlen a „bar jele: bar”.

Kétségtelen, hogy a szabályzat megjelenése után vagyunk, mégis tenni kellene valamit, ez aligha kérdés. Szerintem a már adott szabályzat minél jobb funkcionálásáért lehet is, kell is tenni valamit, sőt hiszem, hogy a bizottság máris gondolkodott a kérdés gyakorlati megoldásán.

3. A 282. pont táblázatában célszerűbb lett volna következetesen föl-tüntetni a jelentést és az olvasatot, amikor ezek kettősséget okoznak, hogy látsszon, minek a rövidítése, és hogyan ejtjük (azaz hogyan tol-dalékoljuk majd). E helyett hol az olvasat szerepel, hol a magyarázat, hol mind a kettő. Pl. csak olvasat, de idegen írásmóddal: *Pa — pas-cal*; csak magyarázat: *s — másodperc*; mindkettő: *NB — nota bene!* (*a figyelmeztetés jele*).

a 282. pont csak öt esetben nem tünteti föl az olvasatot: *b*, *min*, *s*, *X. Y.*, *N. N.*

4. A mozikszók közül a betűszókról csak ez a meghatározás áll (283.): „A betűszókat, vagyis azokat a mozaikszókat, amelyek (nyelvünkben, esetleg már az átadó idegen nyelvben) valamely többszavas név elemeinek kezdőbetűiből alakultak, kétféleképpen írjuk.” S ezek második csoportjában (*b* szakasz) ezek a példák is szerepelnek: *tbc* (= tuberkulózis), *tsz* (= termelőszövetkezet), *tv* (= televízió).

A meghatározást úgy kellett volna fogalmazni, hogy ezek is belefér-jenek. Ezek ugyanis nem „többszavas név elemeinek kezdőbetűiből ala-kultak”, hanem egy-egy összetett szó összetevőinek kezdőbetűiből. De idesorolhatjuk még a *b* szakaszból: *DNS*, *EKG*, *PVC*, *URH*.

Az írásjelekről

1. Néha mondatokat vezethet be kettőspont. Ilyenkor voltaképpen mondatzáró szerepet tölt be (és ez elég gyakran előfordul). Pl. *A nyelv-újításnak több oka volt: Nem tudtuk a tudományokat anyanyelven művelni. Irodalmunknak új kifejezési formákra volt szüksége. Tiltako-zást jelentett az elnémetesítéssel szemben.* (245. pont 2. bekezdés.) Csak-hogy ez *A tagmondatok közötti írásjelek* cím alatt van, noha itt tag-mondatok közötti szerepe nincsen a kettőspontnak. Nincsenek is tag-mondatok a fenti példában. S ugyanakkor *A mondatzáró írásjelek* cím alatt erről nincs szó, még utalás sem.

Pedig a kettőspont mondatzáró szerepére még a szabályzat megszöve-gezésében is találhatunk példát bőven. Nézzünk meg egyet!

„Az úgynevezett szótagszámlálás szempontjai a következők: Szótag-számon az összetett szó jel és rag nélküli alakjának szótagszámát kell érteni: *cserépedénygyártás, cserépedénygyártásnak*... stb. — A származékszók képzőeleme azonban beleszámít a szótagszámba: *kerékpárjavítás*... de: *kerékpár-javítási*... stb. — Gyakorlati megfontolásból az igekötők közül csak a két vagy több szótagúakat tekintjük külön összetelti tagnak: *elbádó-művészet, kölcsön-visszafizetés*... stb.” (138. pont 5. bekezdés.)

Az idézett két példából az első a szabályzat is példaként szerepelteti: a kettősponttal zárt mondat olyan külön mondatokat vezet be, amelyeket csak pont választ el egymástól.

Második példaként a szabályzat magyarázó szövegének egyik részletét használtam föl (mint már mondtuk: elvben a szabályzat minden mondatának írásmódja például is szolgálhat a szabályoknak, így az írásjelek használatának a szemléltetésére). Ebben a kettősponttal zárt mondat után olyan mondatok tartoznak a felsorolásszerű szövegfolytatásba, amelyeket mondatzáró pont és gondolatjel választ el egymástól.

Másutt található olyan eseteket is, amelyekben a kettősponttal zárt mondatot új bekezdésekben felsorolt egyszerű vagy összetett mondatok (esetleg mondatcsoportok) követik.

A szabályzatból meríthető megfigyelések tehát jól kibővíthetik a kissé szűkszavúan megfogalmazott és szemléltetett (és tévesen elhelyezett) szabályt.

2. A markánsabb újítások közül való az írásjelhasználatban a 243. pont *d* szakaszának szabálytartalma. E szerint a *hogy* kötőszó elé nem teszünk vesszőt, ha ez a kötőszó az előtte álló utalószóhoz tapad a ki-ejtésben, az utalószót viszont ilyenkor vesszővel (esetleg gondolatjellel) elválasztjuk a főmondattól. Ilyenek: *anélkül hogy; aszerint hogy; ahelyett hogy*; stb.

Érdekes és merész újítás: az utalószót (csak ebben az egy altípusban! — azaz nem tudjuk, mit jelez itt a „stb.”) formailag áttesszük a mellékmondatba. Nem tudom, ehhez mit szólnak majd a mondattan szakértői, de nemcsak az a kérdés, hanem hogy ez a gyakorlatban hogyan válik be, és mit hoz magával.

Magával hozza-e azt, hogy a többi alárendelő kötőszóhoz is átrántjuk a főmondatból az utalószót? Pl. *azért mert; akkor ha; annak aki; olyan mint*; stb.

És még az is logikus kérdés, hogy volt-e szükség erre az újításra, miután a magyarban egyébként sem a szünettartás határozza meg az írásjelhasználat elvét, hanem a mondattani szerkezet. Illetve: a *hogy* kötőszóval e tekintetben indokolt volt-e kivételezni, a többi alárendelő kötőszó akusztikai viselkedését nem vizsgálva? Továbbá: az említett szabály megfogalmazása nem zárja ki az ilyen utalószó—kötőszó társulá-

sokat sem: *azt hogy; azért hogy; annyi hogy; akkorát hogy;* stb. Hol a határ?

Valószínű, hogy a megfogalmazók (javaslattevők) számos olyan igazoló okot ismertek, amelyekről én nem tudok. Tény azonban, hogy a főmondat végére tett utalószó akusztikailag egyébként is igen gyakran szakad el a főmondattól, és simul a kötőszóhoz (*azért, mert; annyi, mint; olyan, amilyen;* stb.), de ez a szünettartás önmagában még nem ok a vessző közbevetésére a magyarban; vagy ha éppen jelezni kívánjuk, az az utalószó utáni vesszőt nem zárná ki: *Három hónapig ült már Laucsik Szegeden, anélkül, hogy a kisujját is mozdította volna Rózsa Sándor ellen.* (Móra. Lásd: Rácz—Szemere: *Mondattani elemzések* 209. lap.) Tudniillik a két mondatelem kapcsolata nem „kötőszószerű szókapcsolat”, hanem csak az alárendelés két szembenálló formai jegyének (az utalószónak és a kötőszónak) az egymásmellettiége. (Amiből valamikor létrejöhet összetett kötőszó — nyilván új jelentéssel, mint pl. úgyhogy = 'tehát, ezért'.)

Az alárendelő kötőszó azonban akkor is simulhat (és rendszerint simul is a spontán beszédben) a főmondat végéhez, ha az utalószó nem a végén áll a főmondatnak, vagy ha nincs is utalószó a főmondatban: *Az előadás végén... anélkül ment el, hogy... odaszólt volna.* Sőt: *Akkor mondom meg, ha... megígéred, hogy... nem lármázol.*

3. A „beékelés” sajátosan szűk jelentésben szerepel a 250. pontban (2. bekezdés), de csak itt, s így megtévesztheti az olvasót (az a kérdés, hogy kell-e vesszők közé tenni a beékelt szöveget): „(A fogalmazó egyén) akár le is mondhat a beékelésről: A vonat persze megint késett. Stb.”

Éppen a „Stb.” bátorít bennünket arra, hogy egyéb, itt nem szereplő beékelést is írhatunk írásjelek nélkül a mondat belsejében. Márpedig ez lehetetlen, mert sokfajta „beékelés” lehetséges: szervetlen elemé (megszólítás, indulatszó, akármilyen más), mellékmondaté stb., és ezeket általában éppen csak írásjelek között helyezhetjük el a mondat vagy tagmondat belsejében.

Az idézett mondat legalább így módosítandó (vagy értendő): „Akar le is mondhat az ilyen mondatelemek beékeléséről: *A vonat persze megint késett.* Stb. De vö. 251., 255.”

A szótári részről

1. A szótár nem tartalmazza a szabályzati rész mindegyik példáját, pedig az ésszerű lett volna, hiszen azok általában típuspéldák, másrészt a visszakeresés is könnyebb lett volna (pl. *Cseh—Morva-domság*). Éppen a típuspéldák biztosítják a szabályok analógiás alkalmazását, a jelenség hovatartozásának fölismerését.

2. A gyakori zárójeles minősítés v. értelmezés megkönnyíti a szabályzat pontos használatát: azonnal fölismerjük a homonímiát, paronímiát,

a kifejezés sajátos jelentését, mely jórészt meg is okolja az írásmódot.

Úgy tűnik azonban, hogy az egyébként kitűnő szótár nem kidolgozott rendszerrel használja a minősítő, értelmező szavakat, hanem szinte rögtönözve, s ezért gyakran következtelenül: hol a fogalmat nevezi meg, hol a szót (fogalomfaj — szótípus). Pl. *Amazonas (folyó)*; *Bajkálontúl (tájnév)*. Rendszerszerű lett volna: *folyónév, tájnév*, illetve: *folyó, táj*. És ez az ingadozás több helyen észlelhető a szótárban. Másik példa: az *Alföld (magyar tájegység)*; *Kemenesalja, Mátraalja, Mecsek-alja ... (tájnevek)*.

Bár a földrajzi név egyébként sem azonosítható a fogalmával, az egyszerűség kedvéért ettől eltekinthetnénk, de a következetesség kívánatos lett volna.

3. A *-föld* utótag szerepel címszóként, s a szócikkben találjuk a *Lars Christensen-föld* példát. Nem egészen értem, mért volt szükség erre a névre, ha a valóságban a fogalom nem létezik. Tudom, hogy az 1954-es szabályzathól került ide, csakhogy ennek a területnek a magyar neve ma: *Lars Christensen-part*, és a szerbhorvát források is csak ezt támasztják alá (*Gazdasági világtalasz*, 1983.; *Képes politikai és gazdasági világtalasz*, 1977.; *Atlas svijeta*, 1966.; *Veliki atlas sveta*, 1973.).

Ennek már egyenes következménye, hogy a *-földi* címszó szócikkében is előfordul az említett téves névalak. Célszerűbb lett volna áttenni a *-part* és a *-parti* címszavakhoz, hiszen ott is szükség lett volna rá.

4. Érdekes jelenség a *hajlik* címszó. Ez áll a szócikkében: *hajlik v. hajol, hajlott v. hajolt, hajoljon*. Nem tudom, honnan vehette a szótár összeállítója, hogy ezek ma egyetlen ige alakváltozatai. Bizonyára a *Helyesírási tanácsadó szótárból* vagy *A magyar nyelv történeti—etimológiai szótárából*. Csakhogy ez *A magyar nyelv értelmező szótára* szerint is (III. kötet 39., ill. 43. lap), a mi nyelvhasználatunk szerint is két különböző ige, melyeknek van ugyan közös alakjuk, pl. *hajoljon*, de egészen mást jelent: *hajlik, hajlott*, mint: *hajol, hajolt*. Azaz van föl nem cserélhető alakjuk is, nem egy (bár egy is elég lenne, vö. *tör, török*).

(Folytatjuk)